

Ládába zárt nőtörténet

A néprajzi gyűjtemények újraolvasásának elméleti és módszertani kihívásai

BAKOS ÁRON

muzeológus, Néprajzi Múzeum (Budapest)

TIHANYI ANNA

muzeológus, Néprajzi Múzeum (Budapest)

Rezümé | A tanulmány célja, hogy körbejárjuk a nők társadalmi helyzetének a néprajzi muzeológiában feltáratlan, ritkán érintett kérdéseit. Mindezt a Néprajzi Múzeum gyűjteményének egy tárgyából, egy ácsolt ládából és a hozzá kapcsolódó adatközlői interpretációból kiindulva tesszük meg. A főként kérdéseket felvető tanulmányban a nők elnyomott társadalmi helyzetét kommunikációs szempontból értelmező *muted group theory* elméletét használjuk. Az elmélet és kritikája alapján tekintjük át, hogy a kulturális antropológia és történettudomány kérdésfelvetéseit hogyan alakította az egy- és többszólamúság közötti vita, a „női” témák, olvasatok problematikája. A kulturális antropológia felől az interpretáció, a történet- és néprajztudomány felől a női témák keresésének szempontjait rávetítjük a Néprajzi Múzeum gyűjteményére és tárgyaira, az egyes tudományágak szakirodalmi áttekintéseit pedig összeolvassuk a néprajzi gyűjtemény által felvetett kérdésekkel.

Kulcsszavak | muted group theory, nőtörténet, néprajzi muzeológia, feminista antropológia

Mit rejthet egy láda? Tárgyakat és történeteket, eszközöket és emlékeket. Tárolt, megőrzött, elrejtett, elzárt, elfeledett dolgokat. Tanulmányunkban ilyen, nehezen hozzáférhető, rejtett jelentéseket keresünk, elzárt társadalmi viszonyokat igyekszünk felkutatni. A ládánk ugyanakkor több pusztá metaforánál, egy nagyon is konkrét tárgy, konkrét történettel, a Néprajzi Múzeum gyűjteményének kézzelfogható része, amely ugyanakkor egy absztraktabb szinten megragadható, rendkívül érzékeny társadalmi kérdést és tudományos problémát is felvet. Elsődleges célunk, hogy e kérdéskört megvizsgálva rámutassunk a nők társadalmi helyzetének kevésbé feltárt, a néprajzi muzeológiában ritkábban érintett témájára. A tanulmány egyszerre szól arról, amit megtaláltunk, arról, amit még keresünk, és végül arról, amit valószínűleg már sosem találhatunk meg.

A ládára irányuló kérdésfelvetésünk azokhoz a törekvésekhez illeszkedik, amelyek a feminista mozgalmak hatására újraolvassák, átértelmezik és felülvizsgálják a szaktudományok korábbi pozícióit, rámutatnak vakfoltjaikra, és újfajta témaérzékenységet hoznak magukkal. Milyen lehetőségeik, felelősségeik vannak a különböző tudományágaknak a női szempontok és történetek felszínre hozásában? Milyen adósságaik voltak és maradtak a különböző diszciplínáknak a nők szempontjainak beemelésében? Miként tehetik láthatóvá a szaktudományok a nők történeteit, szempontjait?

A tanulmányunk elsősorban kérdéseket vet fel, és magukról a kérdések komplexitásáról, ellentmondásairól fogalmaz meg állításokat. Fókuszába a Néprajzi Múzeum gyűjteményében található ácsolt láda és a története kerül¹ – ezen keresztül járjuk körül a néprajz-

tudomány, de azon belül is leginkább a néprajzi gyűjteményekkel folytatott munka és a tárgyelemzés azon lehetőségeit, módszertani korlátait, elméleti problémáit, amelyek akkor merülnek fel, ha túl akarunk tekinteni akár csak egyetlen láda fizikai valóságán és adottságain, s a létrehozó társadalmi közeg uralkodó, nemek közötti viszonyaira kérdezzünk rá.

A tanulmány kiindulási pontjaként a nők elnyomott társadalmi helyzetét kommunikációs szempontból értelmező *muted group theory* elméletét használjuk. Az elmélet és kritikája alapján tekintjük át, hogy a kulturális antropológia és történettudomány kérdésfelvetéseit hogyan alakította az egy- és többszólamúság közötti vita, a „női” témák, olvasatok problematikája. A kulturális antropológia felől az interpretáció, a történettudomány felől a női témák keresésének szempontjait rávetítjük a Néprajzi Múzeum gyűjteményére és tárgyaira, az egyes tudományágak szakirodalmi áttekintéseit összeolvassuk a néprajzi gyűjtemény által felvetett kérdésekkel.

A láda kinyílik

Mezőkövesdről, Csilléry Klára gyűjtéséből került egy bükkfa deszkából összeállított, vésett geometrikus és antropomorf díszítésű, gömöri típusú ácsolt láda a Néprajzi Múzeum gyűjteményébe 1969-ben (leltári száma: 69.15.1.). Az első ránézésre a figyelmet nem feltétlenül megragadó, de legalábbis a hasonló technikával készült mennyasszonyi ládák sorából ki nem emelkedő tárgyat a hozzá kapcsolódó szöveg, az adatközlő interpretációja teszi érdekfeszítővé.

A tárgyat Csilléry ácsolt ládaként leltározta be, emellett feljegyezte a helyi elnevezéseit is: „vászonláda”, „erényláda” és „türelemláda”. Az „erényláda” kifejezés mögötti magyarázatokat így jegyezte le: *„Azért mondták erre a ládára, hogy »erényláda« mert az előrészt alsó deszkáján látható három figura az erényeket ábrázolja, a három »angyal«, aki a »hit«, »remény«, »szeretet«. Úgy mondták: »ha ezt követed, azt meg megtartod«. Ezt nézegetve fel szokták idézni az éneket »Három angyal őriz engem: Hit, Remény és Szeretet / Mind a hármát áldva zengem / Míg elnyerem az eget / Ez isteni szent erények / Üdvösséget ígérnek / stb.« Az adatközlő szerint a ládán látható angyalok »pálmaággal integetnek«.”*

A Néprajzi Múzeum gyűjteményében több olyan, ember alakú motívumokkal díszített ácsolt láda található, amelynek népi értelmezéseit sikerült Csillérynek felgyűjtenie (K. Csilléry 2007 [1982]). Például a 67.25.1 leltári számú, szintén Mezőkövesdről gyűjtött ácsolt ládán feltűnő erősen stilizált emberalakokba az adatközlők Szűz Máriát és Szent Józsefet, vagy Ádám és Éva alakját látták bele (Csilléry 1969: 69).

Vallási jelkép- és referenciarendszerükkel a tárgyakhoz kapcsolódó adatközlői interpretációk eddig a pontig tulajdonképpen jól illeszkednek a paraszti kultúrának azon, mondhatni kanonizált képébe, amely Bálint Sándor megfogalmazása szerint *„heroikus egyszerűségű, tökéletes zártságú, metafizikai határozmányokon épült”* (1991 [1942]: 7–8). A Csilléry Klára által lejegyzett, mezőkövesdi ládához (ltsz. 69.15.1.) kapcsolódó interpretációk második része azonban már egészen más hangot üt meg.

„A tető elülső deszkájának két oldalán lévő ábrázolásról a következőt mondja:² »Középen az asztal«. [...] »Ez az apa, a házigazda, ez meg a fia.« A felső és alsó figuráról mondja ezt, amelyek kezüket felemelik. »Az apa tanítsa fiát, hogy ő a gazda.« A másik két asszony, a házigazda felesége és menyje. »A két asszony neve meg: hallgass, türelem. Asszony, a te neved hallgass, úgy mondta a nóta is. Az asszony keze karba van, Az asszony a szájába vizet vesz, azt hallgat. Vegyél a szádba vizet, ha az urad kiabál, és addig le ne nyeld, amíg tart a harag, akkor nincs veszekedés.« Az adatközlő szerint ezt a ládát sokszor megnézegették,

sokszor elmondták, mire tanít az ábrázolása. Szerintük éppen ezért volt menyasszonyi ládára rávésve.”

Az elnyomó viszonyok egészen explicit megfogalmazása gyűjtési adatként kerül a tárgy kartonjára, de Csilléry Klára más formában nem dolgozta fel vagy adta közre. Az 1970-es Néprajzi Értesítőben közölt beszámolójában – amelyben a tárgyat mint új szerzeményt mutatja be – konkrét értelmezésre nem tér ki, inkább általánosságban értekezik a hasonló közlések forrásértékéről: „...[a láda] egyik érdekességét éppen a használók által a figurális motívumokhoz fűzött értelmezési kísérletek képezték. Ez indított arra, hogy más hasonlóan adatolt példány megszerzésére is törekedjem, abban a meggyőződésben, hogy az ilyenféle népi magyarázatok és belemagyarázások, utólagos és másodlagos voltak ellenére is rendkívül jellemzőek és kifejezőek, márpedig az életforma változásával, az eredeti funkcióból kiszoruló tárgyakhoz való kapcsolat megszakadásával, mind nehezebbé és nehezebbé, sőt szinte lehetetlenné válik az ilyen megnyilatkozások gyűjtése.” (K. Csilléry 1970: 110.)

A ládák közt nincsen más olyan tárgy, amely motívumai a női és férfiszerepek, hatalmi viszonyok, elvárások értelmezéseit hívták volna elő; ahogy a „türelemláda” és az „erényláda” kifejezések sem fordulnak elő a többi, Csilléry által gyűjtött bútor elnevezései között. Az ácsolt láda olyan információkat „provokált” ki a tárgyat elajándékozó mezőkövesdi asszonytól, amelyek nem feltétlenül illeszkedtek a tárgyi kultúra elemzési körét meghatározó tudományos keretrendszerekbe. A történeti irányultságú tudományos kérdésfelvetés, az archaikus elemek megismerésére és megmentésére irányuló törekvés erőteljesen meghatározta, milyen történeteket mondott el a tárgyról a néprajztudomány: készítői technika, anyaghasználat, a tárgy formavilága, lakásbelső, táji jellegzetességek, népszokásokba való beágyazottság. Az ácsolt ládára mint bútortípusra irányuló kutatások leginkább a lakáskultúra alakulására, a technika változására, a motívumkincs és történeti rétegeinek vizsgálatára irányultak, és Csilléry Klára tudományos munkássága is ezekhez a kérdésekhez kapcsolódóan hozott új, a szaktudomány számára fontos eredményeket.

Természetesen a láda bútortípusként önmagában, használati kontextusában erősen kötődik a női szerepekhez. A díszített ácsolt (később az asztalos) ládák fontos kelengye-bútorként szolgáltak a paraszti háztartásokban, amelyekbe a menyasszony hozománya, a viselet és a különböző textilneműk kerültek. A mezőkövesdi lakodalmakban a menyasszonyi láda fontos – ugyanakkor a menyasszony ágyához képest mégis marginálisabb – bútortípusként bukkan fel, amelyet a lakodalmas kocsira feltettek, hogy átvigyék a menyasszony holmiját a vőlegényes házhoz (Dala 1976: 692).

A mintegy véletlen felgyűjtött szóbeli közlés azonban a ládát elemeli ettől a viszonylag semleges kontextustól, a szokásleírások és a tárgyhasználat témakörétől. Az adatközlői interpretációval egyszerre az évszázados patriarchális viszonyok hosszú árnyéka vetül a ládára; mintegy háttérbe szorítva a bevett kategóriákat, amelyek már szűkössé vagy elégtelenné válnak a tárgyat használó emberek megértéséhez. A tárgy a nemek közötti egyenlőtlen hatalmi viszonyok, a nők alárendelt pozíciójának absztrakt kérdését hozza megfogható közelségbe. Ilyen értelemben a tárgy ugyanúgy a nők és a férfiak alá- és fölérendeltségi viszonyairól tanúskodik, ahogy például a Nagy Olga által összegyűjtött női énelbeszélések, élettörténetek (Nagy 1988). A személyes traumatörténetekkel szemben ugyanakkor a tárgyhoz kapcsolódó leírás, közlés éppen neutrális, leíró, szinte etnográfiai hangvételével ragadhatja meg a figyelmünket, kölcsönöz sajátos drámaiságot a tárgynak. Tartalmi értelemben pedig a beszéd és a hallgatás, a férfi- és a női kommunikáció strukturális, hierarchikus, a nemek közötti egyenlőtlenséget tükröző és kódoló voltára mutat rá („A két asszony neve meg: hallgass, türelem”).

Hallgatás és hatalom

A ládával feltárolt téma, az elhallgattatás és megszólalás kérdése kapcsán nehéz lenne nem a Shirley és Edwin Ardener nevéhez köthető *muted group theory*-ra gondolni (S. Ardener 1975; E. Ardener 1975a; E. Ardener 1975b). Edwin Ardener eredetileg 1972-ben közölt, nemcsak Ardener életművének egyik kiemelkedő (E. Ardener 2017), de a feminista antropológiának is egyik klasszikus írásává vált tanulmánya (Lewin 2006a) a nők és férfiak közötti hatalmi különbségeket helyezi új megvilágításba.

Ardener kiindulópontja részben módszertani, tanulmányában amellet érvel, hogy az antropológia nem szentelt kellő figyelmet a nők tanulmányozásának. A kritikáját azonban nem pusztán a témavakságra, hanem egy ennél mélyebb, strukturális társadalmi okra vezeti vissza. Meglátása szerint a nők és férfiak dichotóm társadalmi struktúrájában elnyomott és elnyomó kategóriák jönnek létre. Ardener az elnyomott–elnyomó dichotómiát kommunikációs szempontból vizsgálja, ami azt jelenti, hogy a domináns pozíció normái kijelölik a férfiak „nyelvét” a maga kommunikációs szabályaival és normáival. Társadalmi szinten ez azt vonja maga után, hogy a nők egy olyan keretrendszerben kénytelenek mozogni, amelyben nem találják meg a saját hangjukat, az elnémitott pozícióban a hangjuk nem tud közvetlen módon artikulálódni, a társadalom normarendszere megfosztja az elnyomottat az aktualizálódás lehetőségétől (E. Ardener 1975b: 25). A társadalmi ideák formálásában, a diskurzusban való részvétel lehetőségeit tekintve a nők marginalizálódnak, mindez pedig hozzájárul a meglévő strukturális, hatalmi egyenlőtlenségek újratermeléséhez (S. Ardener 1975: XXI–XXII). Ardener elmélete azért is vált fontossá az antropológia számára, mert mindezt az antropológiai elemzés, a módszertan kritikájaként is megfogalmazta: a leírások inherens módon válnak férfiközpontúvá, hiszen az antropológus (aki az 1970-es években még jellemzően férfi) a férfiak beszédmódját tudta meghallani (E. Ardener 1975a: 5–6).

A problémafelvető írására érkező kritikákra reagálva már Edwin Ardener is megjegyzi, hogy a fogalom más kontextusokban, marginalizált vagy alárendelt helyzetben lévő csoportok elemzésekor is alkalmazható (E. Ardener, 1975b: 21–22), és a későbbi kutatások valóban ki is terjesztették az elméletet a vallási, etnikai stb. kisebbségek tanulmányozására (Kramarae 2009: 667). Az azonban talán még fontosabb, hogy már Ardener is reagál azokra a kritikákra, amelyek a nő kategóriájának univerzalizálását vetik fel (E. Ardener 1975b: 21). Ez az a pont, ahonnan az elmélet a későbbiekben is több bírálatot kap, amennyiben egy dichotóm struktúrán keresztül, a nők és a férfiak, az elhallgattatottak és az elhallgattatók univerzális különbségeként minden további árnyalatot, a különböző kategóriák átfedéseit és ellentmondásait kizárja, és ezzel a két csoport bizonyos fokú belső homogenitását feltételezi (Kroløkke–Sørensen 2006: 31). A későbbi elméletek éppen a női hangok többszólalúságára,³ a különböző elvek alapján megrajzolható társadalmi csoportok körvonalainak összeéréseire, átfedéseire, illetve a női kommunikációban felfedezhető kettősségekre, alternatív esztétikákra, retorikákra irányították a figyelmet (Kroløkke–Sørensen 2006: 156–157).

Az elmélet mindemellett egy általánosító perspektívát nyújt a nemek közötti kommunikáció elemzéséhez: a nőket az elhallgattatott, a férfiakat az elhallgattató csoportjába sorolja (Kroløkke–Sørensen 2006: 31). A bevezetőben ismertetett, ládával kapcsolatos szubjektív megélések pedig egy olyan társadalmi valóságot láttatnak, amelyben a női–férfi hierarchikus viszonya elhallgattatott–elhallgattató szerepben jelenik meg. A fogalmi keret és az azt megkérdőjelező többszólalúság elmélete nyújtotta kérdések és szempontok szerint ránézünk arra, miként segíthetnek bennünket egy néprajzi gyűjteményben nem feltétlenül jól adatolt tárgyakon keresztül a női történetek megismerésében és értelmezésében. A *muted group theory* tehát olyan kiindulási pontot és párhuzamot adhat, amelynek

segítségével a tárgyak utólagos értelmezési gyakorlatának dilemmái is megragadhatóvá válnak: a fogalmi keret, miközben alkalmas arra, hogy egy általános narratíva segítségével rámutasson a hatalmi egyenlőtlenségek különböző vetületeire és következményeire, általános formában nem feltétlenül illeszthető minden kulturális és társadalmi csoportra és megnyilvánulásra.

Egy- és többszólamúság

A *mutted group theory* által felvetett elhallgattató–elhallgattatott dichotómia és a többszólamúság közötti feszültség egy olyan tágabb problémára utal, amely végigkíséri a feminista antropológia történetét, és a tudománytörténetileg „ősforrásnak” tekinthető Simone de Beauvoir és Margaret Mead munkásságában is megragadhatóvá válik (Sanday 1990: 1–3; vö. Lajos 2019: 351–354). Míg Beauvoir *A második nemben* egy általános, történelmi távlatú, interkulturális érvényű metanarratívát ad a nők alávetettségéről, férfiak általi objektívizálásáról (Beauvoir 1969), addig Mead – ahogy helyenként már Ruth Benedict is (Benedict 1959: 44) – munkáival a nemek közötti dinamikák, jelentéstársítások kontextusfüggő voltára, a nemi szerepek szociokulturális konstruáltságára mutat rá (lásd például Mead 1954 [1930]: 182; Mead 1970: 40–41).

Tulajdonképpen ez az a különbség, amely a feminista antropológiai kutatások második hullámában válik igazán kiélezetté (vö. Lajos 2019: 355). Az 1970-es években, amikor a feminista mozgalom törekvései már az antropológiára is jelentős hatást gyakoroltak, az első tudományos munkák egyik legfontosabb kérdése a szexuális aszimmetria univerzalizása lett. Másik kulcskérdésük a bináris oppozíciók (férfi–nő, kultúra–természet, nyilvános–privát stb.) megjelenése a társadalmakban (Sanday 1990: 3; vö. Needham 1979: 44). Többen amellett érveltek, hogy a nemek közötti hatalmi viszonyok szinte minden társadalomban kirekesztik a nőket a politikai és gazdasági tevékenységből, akik így a magánszférába szorulnak vissza. Harmadikként – az előbbi két kérdésre a válaszokat mintegy előrebecsátva – azt vizsgálták, hogy a bináris oppozíciók, illetve a hatalmi viszonyok kialakította konstrukciót meg lehet-e változtatni (Lewin 2006b: 11; Lajos 2020: 69–70).

Ezzel párhuzamosan, az 1970-es években amerikai antropológusok kezdték megkérdőjelezni az univerzális szexuális aszimmetria koncepcióját. Ekkor születtek az első olyan antropológiai munkák, amelyek a nők elnyomásának különböző formáit térképezték fel, és a nők önérvényesítésének terepeire, eltérő lehetőségeire mutattak rá. Felismerték, hogy az elnyomó–elnyomott dichotómiában való gondolkodás leegyszerűsíti a hatalmi viszonyok természetét, miközben a nők élete valójában sokféle, helyzetük társadalmi státusztól, kortól, etnikai hovatartozástól, kulturális kontextustól függően változik, és mindez befolyásolja relatív hatalmukat és autoritásukat (Lewin 2006b: 16). A dichotomikus gondolkodásnak pedig egyik káros paradoxona, hogy megnehezíti azoknak a területeknek a felfedezését, ahol a nők valójában aktívak, és érvényesítik akarataikat (Greenhill–Tye–Cantú 2009: XXVI).

A nők eltérő érvényesülési lehetőségeinek felismerésével, a nyugati kultúrán kívüli aktorok belépésével, valamint a posztkolonialista kritika hatásaival az általánosító beszédmód még vitatottabbá vált. Sok esetben az elnyomás univerzálisan érvényes narratívái nyugati szempontú, valójában kulturális alapvetésekből kiinduló narratívaként lepleződnek le, amelyek ugyanolyan vakok saját kulturális beágyazottságukra, mint más kultúrák eltérő rendszereire. Az elnyomottság kritériumai, az érvényesülés kívánatos útjai, az emancipáció bizonyos jegyei kérdésessé válhatnak, amint egy kultúráközi keretbe helyezük őket (Shweder 2003). Az elnyomó–elnyomott dichotómiát az is árnyalja, hogy bizonyos

női közösségek biztosíthatnak olyan biztonságos közeget, amelyben a nők kifejezhetik a fennálló patriarchális renddel szembeni tapasztalataikat, véleményeiket, történeteiket (Senehi 2009: LII.).

Ha közelebbről szemléljük, a láda tágabb társadalmi kontextusában, a hazai szociográfia és a társadalomtörténet-írás alapján olyan kép rajzolódik ki, amely igazolni látszik az univerzális narratíva kritikáját: a 19. századi férfi és női társadalmi nemi szerepek közötti hierarchia képe árnyalódik. A falusi gazdasszony példáját egy városi nő élethelyzetével összevetve, a falusi nő a városban élő kortársához képest társadalmilag és földrajzilag kevésbé mobilis (Benda 2006: 346). Ám a városi–falusi kategóriák sem homogének,⁴ például a parasztasszony példáján érdemes figyelembe venni, hogy a családon és a lokális társadalmon belüli presztízs, hatalom szempontjából a különböző életkori csoportokban, a parasztság különböző rétegeiben jelentős különbségek mutatkoztak. A gazdasszonyok nemegyszer hatalmat gyakoroltak a gazdaság, a családtagok fölött, ők rendelkezhettek a ház pénzével, napi ügyekben és egzisztenciális kérdésekben is érvényre juttathatták akarataikat mások felett (Fél 2001, Morvay 1981 [1956]).

Az összevetés közelebbi tanulsága, hogy a „nő” mint homogén kategória még egy falu mikroközegében sem írható le, az életkori csoporthoz vagy a paraszti társadalmat tagoló réteghez való tartozás, de maga az idő jelentette változások is olyan tényezők, amelyek az általánosító beszédmód érvényét csorbítják. A két példa összevetése pedig rámutathat, hogy az esetek megítélése változhat, amint perspektívát váltunk, és például a szabadság vagy a hatalom gyakorlását tesszük meg mércévé.

Természetesen az általánosító narratíva kritikája nem azt jelenti, hogy mindez megkérdőjelezné a paraszti származású asszonyok szenvedésteli sorsát (vö. Nagy I. 1986: 119). A nők alávételének, objektifikációjának, a hatalomtól való megfosztottságának, az élet számos területére kiterjedő diszkriminációjának problematizálása elengedhetetlen; ugyanakkor a nemek közötti (a társadalmi nemek között húzódó és ezen kategóriák felett álló) kapcsolatnak vannak olyan partikuláris vonatkozásai, amelyek ezeket a viszonyokat kontextusokként, társadalmi és egyéni szinten árnyalhatják, vagy akár nagymértékben felül is írhatják. A homogenizáció pedig azon a veszélyen túl, hogy a csoporton belüli különböző hangokat elnyomja, azt a veszélyt is hordozza, hogy egyúttal a társadalmi nemek között kulturálisan megvolt határokat másodlagosan is megvonja, és ezzel mintegy megerősíti (vö. Kristmundsdóttir 1999: 52).

Női témák, női szerepek

Nem pusztán az interpretáció, hanem a tematikák keresése is komoly kihívásokat támaszthat a gyűjtemények bemutatásában. Milyen témák kapcsán írtak a nők néprajzáról, történetéről? Mennyiben mondható el, hogy ezzel megerősítették az elnyomó–elnyomott dichotómiát, illetve mennyire tudták ezt problematizálni, árnyalni?

Ha fentebb az interpretációs problémák érzékeltetéséhez az antropológiából indultunk ki, ezúttal a néprajztudomány másik közvetlen szomszédjának, a történettudománynak helyzetéből, közelebbről a nőtörténetírás történetéből⁵ tesszük. A feminista mozgalmak hatására a történelemtudomány hasonló szakaszokon ment keresztül, mint a kulturális antropológia vagy más társadalomtudományok (Banner 1994: 39). Az 1970-es évek történetírásának első szakasza a nemi diszkrimináció felismerésének következményeképpen a nők láthatóvá tételére, az általuk betöltött hagyományos szerepek (bábaság, gyermeknevelés, család, prostitúció, cselédség stb.) leírására összpontosított (Pető 2003: 520). Mindennek kritikája viszont éppen arra mutatott rá, hogy ezzel mintegy esszencializálták a nők

alávetett helyzetét, végső soron pedig sztereotipizálták, illetve a meglévő sztereotípiák alapján jelölték ki a női témákat (Pető 2003: 520).

Az 1980-as években, a társadalmi nem fogalmának alkalmazásával a nőtörténetírás általánosító és esszencializáló attitűdjével szemben határozta meg magát a *gender history*, amely alapvetően a történetírás kánonját, szabályrendszerét kívánta újraírni, a domináns struktúrát felülírni. Egy jelentős képviselője, Joan Scott 1986-ban megjelent újító szellemiségű tanulmányában a gender szempontját a történeti kutatás eszközeként tekintette, és azt vallotta, hogy a történettudománynak inkább azt a kérdést kéne feltennie, mi a társadalmi nem szerepe a társadalmi kapcsolatokban (Scott 2001 [1995]). A társadalmi nemek története a történetírás nagy narratíváira fókuszálva például az industrializáció vagy a nemzetek kialakulása területein a társadalmi nemek közötti viszonyok változására irányította a figyelmet (Pető 2003: 525).⁶

A hazai nőtörténetírás a társadalomtörténet-írással együtt jelent meg a történettudományban (Gyáni 2011: 8). A történeti antropológia, mikrotörténet fémjelmezte történetírás a diszciplínák közötti elmosódással járt, ami utat nyitott arra, hogy a történetírásban jelentkező nőtörténetírás a néprajztudomány által kutatott társadalmi csoportokra is irányuljon. A 2000-es években rendezték meg az első hazai interdiszciplináris, nőtörténet fókuszú konferenciákat⁷ azzal a céllal, hogy fórumokat teremtsenek a kulturális antropológia, a történet-, a néprajz- és az irodalomtudomány egyelőre még nagyon szétartó megközelítésű kutatási irányainak párbeszédéhez (Gyáni 2008).

A tudományágakon átívelő, a nemi identitás konstruáltságára irányuló érdeklődés olyan új kutatási témákat is kijelölt, amelyek már nemcsak a nők „hagyományos” szerepeivel foglalkoztak, hanem túllépnek a nők családban betöltött szerepköreinek elemzésén, és a társadalmi elvárások által körülhatárolt, „tipikus” női témákból.⁸

Hang és anyag

A hazai néprajztudományban – némileg hasonlóan mint a történettudományban – a nemi szerepeknek mint explicit kérdésnek a felvetése részben a diszciplináris határok megnyitásához köthető. Természetesen a női témák és szempontok már a kezdetek óta jelen vannak a diszciplínában: a nők általában az elbeszélések alanyaiként, valamint a családi életben, hétköznapiakban, szokásokban betöltött hagyományos szerepekben tűntek fel, a kutatás a társadalmi nemi elvárások, az életmód nemek közötti különbségeire fókuszált (Frauhammer–Pajor 2019: 9; Küllös 1999). A különböző kutatásokat – némileg elnagyoltan és leegyszerűsítve – a nemi viszonyok leírása és a különbségek problematizálása szerint oszthatjuk két nagyobb csoportra. Értelemszerűen a nemi különbségek az élet számos területét meghatározzák, ilyen értelemben is lehetetlen és alapvetően céltalan minden, a nők és férfiak viszonyrendszerét valamilyen szempontból megemlítő tanulmány felsorolása. Ugyanakkor könnyen belátható, hogy a munkamegosztás adottságként való leírása alapvetően más megközelítést jelent, mint az a folklorisztika területén felvetett kérdés, hogy a történetmondás vagy az önéletírás során miben, milyen értelemben más a nők által létrehozott szövegek hangja. Az utóbbi típusú kutatásokra utalva mondhatjuk azt, hogy a gyűjteményképzésben a nemi szerepek kérdése kevésbé volt meghatározó, és az anyagi kultúra kutatásában ez a szempontrendszer kevésbé artikulálódott. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a nemi szerepek problémái ne merültek volna föl egy-egy tárgytípust vagy tárgyalkotó személy tevékenységét elemző tanulmányban. Mindazonáltal az anyagikultúra-kutatásban, a gyűjteményfeldolgozó munkákban is fellelhető egyfajta reflektálatlan tematikai felosztás. A néprajztudományra jellemző történeti, leíró, az egye-

temesebb elméleti kérdéseket ignoráló beszédmód (Fél–Hofer 2010: 25; Hofer 2009) pedig nem láttatta mindennek problematikusságát. A „dologi” kategóriák (Hofer 2009: 128) mögött a domináns társadalmi struktúra logikájára rávilágító szempontok nem tudtak artikulálódni – ahogyan a láda kapcsán megismert személyes közlések sem indukáltak mélyebb, a társadalmi szerepekre irányuló elemzést.

Mindenesetre a tematikai kérdések felvázolása közelebb vihet annak megválaszolásához, hogy a néprajzi tárgyak muzeologizálásának folyamatai (gyűjtése, kategorizálása, értelmezése) hogyan általánosíthatnak dichotomikus narratívákat, s hogyan némíthatnak el olyan témákat, amelyek alkalmasak lehetnének a női szerepek komplexitásának megértetésére. Erre a kérdésre egy külön tanulmányban lehetne csak átfogóan választ adni, jelen írásban csupán rámutatunk a nagyobb tematikai csomópontokra. Ha csak a *Néprajzi Értesítő*ben közölt tanulmányok témáit vetjük össze, kirajzolódik, hogy a nők néprajzára a gyűjteményfeldolgozó kutatások leginkább a viselet, öltözk, háztartási textíliák tárgycsoportjain keresztül tekintenek.⁹ A tanulmányok másik csoportja egy-egy nő szerepére koncentrált: kutatókra, gyűjtőkre – vagy az egyéni tárgykultúráján, tárgyalakotó tevékenységén keresztül nyújt képet egy-egy nő egyéniségéről, tárgyakhoz való viszonyáról.¹⁰

Mindennek kapcsán feltehetjük a fentebb már körvonalazott kérdéseket: a tudományos kutatások által meghatározott tematikus csomópontok miként esszencializálják a nőiség fogalmát, a magától értetődőségükkel miképpen sztereotipizálják a nemi szerepeket? Mennyiben fest le a tudományos munka olyan hagyományképet, amelynek fenntartása éppen a nők egyenjogúsági törekvéseinek lehet a gátja (vö. Kristmundsdóttir 1999: 54)? Az esztétizált témákkal mennyiben esztétizálódik maga a nőiség, a női test? A témák leszűkítése az otthonra, a házimunkára, a „puha” és finom tevékenységekre mennyiben közvetít sztereotip képet, mennyiben járul hozzá a nőknek az otthonnal való asszociálásához, egy olyan hamis idill közvetítéséhez, amely végső soron a mobilitásuk korlátozását jelentette (vö. Olsson 2009: 37–38)? A múzeum nem válik-e a kompenzáció mechanizmusának, a nőiség szimbolikus gratifikációjának, romantizálásának eszközévé (vö. Nenola-Kallio 1986: 107–108)? Az intézmény mennyiben jelöl ki stabil, állandó szerepeket, világosan letisztult, dichotóm képet a falusi társadalmakról, annak ellenére is, hogy ezek a dinamikák oly könnyen megváltozhatnak?¹¹

Míg a fenti kérdések arra vonatkoznak, milyen sztereotip kép körvonalazódik egy tudományág képviselői által kutatott témák sokaságából, az megint más kérdés, hogy egy-egy esettanulmány/kutatás/kiállítás hogyan interpretálja az adott témát, reflektál-e az adott jelenség nemi meghatározottságára. Ezért is fontos figyelembe venni azt a tényt, hogy a hagyományos női szerepkörök gyakran az életnek épp azon területeit jelölték ki, amelyekben viszonylagos hatalomgyakorlásra volt lehetőségük, vagy kifejezhették a társadalmi elvárásokkal szembeni véleményüket (közös éneklés, történetmondás, textilkészítés). Tárgyalakotó szerepük, így például a textilkészítés, bizonyos területeken akár kiemelkedést is jelenthetett a nők számára (Boyd 2009: 396). A 19. század végi férfiközpontú társadalomban a parasztnők irányította háziipar keretein belül elismerték a nők jogát a tevékenységi kör kisajátításához: „a díszes textíliákra gyakran a nők önbecsülésének kifejezőiként, és családjuk, közösségük identitását kommunikáló tárgyakként tekinthetünk” (Wessely 2012: 10). A sztereotipizálás kérdése tehát további kérdésekre bontható: az eddigi kutatások tematikai csomópontjai mennyire rajzolnak ki sztereotip tendenciákat? Egyéni, kutatói döntésekre lefordítva ez akár így is hangozhat: kutatóként mennyire figyeljük a tudománytörténeti beágyazottságunkat, és fordulunk olyan kérdések felé, amelyek eddig nem merültek fel? Az interpretáció szintjén pedig azt a kérdést érdemes feltenni, miképp értelmezzük a társadalmi valóságot és a nemi kategóriákat, reflektálunk-e a társadalmi kategóriákra úgy, hogy ne termeljük újra őket?

A fenti kérdések tehát alapvetően a tematikai útkeresés problémáira, a női témák definiálására, valamint keretezésére mutatnak rá. Arra a dilemmára, hogy milyen értelemben és mértékben vesszük magától értetődőnek a nemi keretezést, és maga a keret milyen mértékben predesztinál egy eleve férfiközpontú olvasatra.

A dilemmából mintegy kivezethet, ha az általánosító narratívából kilépve – s ezzel látszólag minden fentebb érintett problémát megkerülve – nem a nőkről általánosságban, homogenizáló és akár sztereotipizáló módon, hanem a vizsgálat léptékét szűkítve, a személyes identitás és a női nemi szerep formálódása felől közelítünk (vö. Gyáni 2008: 9). Gyakorlati szempontból ugyanakkor a múzeumok raktáraiban őrzött anyag éppen ezekről a személyes vonatkozásokról hallgat. Az evolucionista szemlélet, a morfológiai megközelítés, a technikára fókuszálás, a maga materiális valóságában előtérbe helyezett tárgy sokáig háttérbe szorította vagy eltakarta az embert. A táji csoportok vagy etnikai kategóriák szerinti regionális klasszifikációban az individuum szerepe marginális volt: ha fény vetül rá, akkor is csak az előbbieket vonzatában – mint tárgykötő egyéniségre vagy a csoportot személyében reprezentáló emberre. Vagyis egyszerűen a tárgyi gyűjtemények gerincét alkotó századfordulós, de gyakran még a 20. század második feléből származó anyag mögött sincsen jelen az a fajta egyéni perspektíva, amely a folklorisztikában a 20. század közepe óta hangsúlyos módon van jelen.

A néprajzi gyűjtemények nagy része tehát hallgatni fog, amennyiben azt várjuk, hogy egyéni hangon szólaljon meg. Az általános narratíva ilyen értelemben eszköz lehet a néprajzi muzeológia kezében, hogy ezeket a tárgyakat valamilyen interpretációs kereten belül elhelyezze. De minden lehetséges kritika és fentebb megfogalmazott megkötés ellenére az általános narratíva nem pusztán valami szükséges rossz, elégséges megoldás lehet, amelyet egy ideális, a partikuláris történetsszálakból font jelentésháló interpretációs technikájával helyezhetünk szembe. Ehelyett egy ilyen, a nemek közötti hatalmi viszonyokat problematizáló metanarratívára épülő gyűjteményi interpretáció olyan egyenlőtlenségi viszonyokra irányíthatja rá a látogatók figyelmét, amelyek bemutatása egy társadalmi múzeumnak¹² különösen fontos feladata lehet.

A láda nyitva marad

Mindezek a kérdések – értelemszerűen a falusi társadalmak vizsgálati szempontjain és a néprajzi gyűjtemények sajátos problémáin túlmutatva – a muzeológiában már legalább az 1970-es évektől kezdve előtérbe kerültek, a nők múzeumi reprezentációjának kérdése a feminista kritika részévé vált (Deepwell 2006: 67). A nők szakmai alulreprezentáltságán túl a múzeumban, kiállításokban való reprezentációjuk is problematizálódott (Brown 1994: XVIII; Levin 2010: 3). A kritikák hatására a történelmi és művészeti múzeumok kiállításaiiban megjelentek a „női” témák, a „kompenzációs” válaszok a női tematikájú kiállítások meg- szaporodásához vezettek (Brown 1994: XIX).

Ennek a kompenzációs gyakorlatnak a kritikája alapvetően nem is különbözött a fentebb leírt módszertani kihívásoktól, problémáktól: a női vonatkozások sokszor reflektálatlan, gesztusértékű beemelése csupán újraalkotta a sztereotípiákat. A hierarchia, az implicit értékkülönbségek „férfi-” és „női” történelem vagy művészet között láthatóvá váltak, az intézményi válaszok nem kérdőjelezték meg a heteronormatív és androcentrikus kánont. A múzeumok az uralkodó diskurzushoz hozzáadták ugyan a nőket, de nem próbálták meg a társadalmi nemek szempontjából újraértelmezni az intézmény szerepét, felelősségét, az intézményi-társadalmi diskurzust (Cuesta Davignon 2020: 83–84). A gyűjtemény tárgyai- nak diszciplínák és hierarchiák szerinti, kontextusuktól elválasztott klasszifikálása, osztá-

lyozása objektív, semleges és racionális értelmezést kínál, amely Porter szerint egyfajta férfirendet tart fenn (Porter 1996: 112). Ekképp (is) problematizálódott, hogy a múzeum nem neutrális, hanem ideológiailag terhelt, domináns struktúrát képviselő, annak nyelvén megszólaló intézmény, amelynek ilyen értelemben társadalmi neme van (Porter 1996: 112).

A kritikai muzeológia és a *muted group theory* fogalmának kapcsolata abban érhető tetten, hogy a múzeumi intézmény uralja azt a domináns nyelvet, amely a nőket mint marginalizált csoportot háttérbe szorítja. Már számos elméleti munka megfogalmazta a múzeumok felelősségét ebben a hatalmi viszonyrendszerben, e hierarchikus viszony lebontásának szükségességét, aminek egyik legfontosabb módszere a participáció: a (forrás) közösségekkel való együttműködés, az egyéni hangok helyének biztosítása. A diskurzus-központúság azt is jelenti, hogy a tárgyak a (forrás)közösségtől elválasztva értelmezhetetlenné válnak; a tárgy nem önmagában érdekes, hanem az őt körülvevő szereplőkkel való viszonyrendszerében. Ez a tudományos kategóriáktól való elrugaszkodást, a kurátor, a forrásközösség, más szereplők szubjektív értelmezéseinek figyelembevételét jelenti (Frazon 2018: 151). A kívánt diskurzus így a marginalizált csoportoknak is teret enged a tárgyak értelmezéseiben.

A hazai néprajzi gyűjteményekben, jelen esetben a Néprajzi Múzeum gyűjteményében – ahogyan arról korábban már esett szó – ezek az egyéni, személyes hangok sokszor hiányoznak. Miként a tanulmány elején ismertetett ládával kapcsolatban is csupán egyetlen véletlenszerűen felgyűjtött megjegyzés árulkodik róluk. A tárgy eddig az ácsolt ládák kultúrtörténeti kontextusában, tárgyközpontú értelmezésben került reflektorfénybe. Ha a tárgyakat fizikai valójukban értelmező klasszifikációt is heteronormatív kánonremetű logikának tartjuk, felvethető a kérdés, hogy a ládáról meglévő ismeretek női szempontú, társadalmassító „újravizsgálása” milyen módon valósítható meg, és milyen új történeteket hozhat magával.

Ha a használók szempontjából tekintünk a tárgyra, a láda háttérbe szorul. A láda csupán apropóként szolgált a nemi normákkal kapcsolatos vélemények, elvárások megfogalmazásához. A motívumokról feljegyzett „népi” interpretáció a nemek közötti hatalmi viszonyokról, férfi–női szerepekről, a nők családban betöltött szerepéről, társadalmi elvárásokról beszél. Múltan merülhetnek fel azonban olyan kérdések, amelyek felvetését a korabeli gyűjtési gyakorlat nem tartotta feladatának. Valójában mit gondolt minderről az asszony? Hogyan viszonyult a hallgatáshoz mint elváráshoz? Hogyan befolyásolta az ő és a család többi nőtagjának életútját az elváráshoz való különböző viszonyulásuk? Mik voltak élettörténetének traumái, amelyeket a láda ábrázolásai előhívtak és szavakká formáltak?

Ezekre a kérdésekre valójában már nem tudunk választ adni, hiszen „*a néprajz-tudomány elsődleges forrása az élő társadalom. Ha elődeink bizonyos szempontokat nem vettek figyelembe egy jelenség leírásánál, az mondhatnánk örökre elveszett számunkra.*” (Szabó 1970: 7.) Mindazonáltal fontos feltenni ezeket a kérdéseket, és körbenézni a Néprajzi Múzeum gyűjteményében, milyen kérdéseket vagy akár válaszokat találhatunk még. A tárgyak mely történetekről nem beszéltek még? Vagy más szóval: a jelenkor kutatója milyen más történeteket tudna elmondani a női és férfiszerepekről? A láda újravizsgálása milyen új történeteket indukálhat? Milyen tárgyak kerülhetnek párbeszédbe a ládával, ha a *muted group theory* szempontjából tekintünk a gyűjteményre?

Ha pedig a láda motívumainak társadalmi jelentését vesszük figyelembe, kibővíthetjük vizsgálatunk körét a nőket, férfiakat ábrázoló néprajzi tárgyakra. Egymás mellé tehetünk tükröst, butykost, ládát, ágyneműt, akár egymástól távoli tárgytípusokat, a nőket mintázó ábrázolásaik szerint. Mi mindent mondanak el ezek a tárgyak a paraszti származású nők szerepeiről?

A kérdések körét pedig tovább tágíthatjuk, és általános keretben is felvethetjük. Hogyan befolyásolja a néprajzi tárgyról szóló gondolkodást, annak kategorizálását a társadalmi nemek keretrendszerének beemelése? Hogyan ragadható meg a „férfielfogultság” a néprajzi muzeológiában? Van-e neve a néprajzi muzeológiának, tudományos nyelvezetnek és módszereinek? A múzeumi nyelv milyen gondolkodást közvetít a társadalmi nemi szerepekről? A nyelvezet, a módszertan, a tematizáció és az interpretáció hogyan válhat alkalmassá a társadalmi nemek komplex problematikájának megragadására és közvetítésére? Hogyan kerülhető el a sztereotipizálás, a romanticizálás és a homogenizáció? Miképp közvetíthet a múzeum egyszerre hiteles és releváns üzeneteket a társadalmi nemekről? Milyen eszközökkel szolgáltathatók meg a korábbi gyűjtési anyagok, és adható nekik az illusztratív jellegen túlmenő szerep a társadalmi nemek kérdéskörét tematizáló kiállításokban?

Mindezek olyan problémák, amelyekre nincsenek egyszerű válaszok. E rövid áttekintő és problémafelvető írással talán éppen e nehézségek érzékeltetése volt a célunk. Megpróbálunk rámutatni, milyen finoman kell egyensúlyozni a témák, a beszédmódok, az interpretációs és elemzési eszközök között akkor, amikor a múzeumok a nemi szerepekről, női történetekről¹³ kívánnak megszólalni. Reményeink szerint pedig ezen kérdések felvetése, kibeszélése megtörheti a csendet és a hallgatást.

Képmelléklet



1. kép: Ácsolt láda, NM 69.15.1.
Gyűjtötte: Csilléry Klára (1969, Mezőkövesd)
Képet készítette: Szász Marcell (2025)



2. kép: Ácsolt láda (NM 69.15.1) fedéldeszkája
Stilizált emberalakos díszítéssel
Képet készítette: Szász Marcell (2025)

Jegyzetek

- 1 A választás oka abban rejlik, hogy a szerzők a Néprajzi Múzeum muzeológusaiként ezen intézmény gyűjteményét ismerik behatóbban.
- 2 A láda tetejéről és a szóban forgó ábrázolásokról lásd a 2. számú képet.
- 3 Annak problematizálására, hogy a társadalmi elnyomás a nemi, a vallási és az etnikai szempontból egyaránt értelmezhető, és a szubjektum ezek keresztmetszetében áll, az 1980-as
- 4 években megjelent interszekcionalitás elmélete adott fogalmi keretet, lásd pl. Nash 2008.
Sőt, ezeket a határokat sokszor éppen először a nők lépik át a cselédkedéssel, városi szolgálattal, s válnak a két világ közötti közvetítőkké, illetve páriákká két világ határán. E konfliktus érzékletes leírásához lásd például Veres Péter *Hazajött a húgom* című novelláját.

- 5 Az 1960-as években jött létre a nőtörténetírás, elsősorban annak felismerésével, hogy a történelem korábban a nőt függelékként kezelte. A nőtörténetírás kezdetén a történetírók a nőket a történeti elemzés középpontjába kívánták állítani, az elbeszélés alanyaivá tenni, megvizsgálni szerepüket a különböző társadalmi változásokban. (Pető 2003: 519–520).
- 6 Az elhallgattatott nők történetére irányuló nőtörténetírás (*women's study/history*), illetve a társadalmi nemek története (*gender history*), e két, hasonló célokkal – de a feminista mozgalmak és kritika hatására – nagyon különböző fókusszal létrejött történetírás között az 1980–90-es években vita alakult ki. A nőtörténetírás elsősorban azt problematizálta a *gender history* célkitűzéseiben, hogy túlságosan elméleti síkon marad (Tucker 1994: 53), és a nagy, újraírt történelemből kihagyják a női szövegeket, amelyből csak a férfítónus hallatszik ki (Pető 2003: 525). A társadalmi nemek szempontját érvényesítő nőtörténetírás viszont Scott szerint a leginkább arra alkalmas, hogy a férfi és nő közötti hierarchikus kapcsolatot elutasítsa és felülírja (Scott 2001 [1995]: 142).
- 7 Példának lásd a konferenciákat bemutató tanulmányköteteket: Bathó–Tóth 2011; Bakó–Tóth 2008.
- 8 Például a *Határtalan nők* című tanulmánykötet (Bakó–Tóth 2008) célzottan különböző diszciplínák területéről, a norma és normaszegés témáit körüljárva publikál személyes sorsokat bemutató esettanulmányokat.
- 9 Csupán néhány példa: Fél Edit: *A női ruházatkódás* Martoson (1943); Horváth Terézia: *Fülbevaló-viselet Baja környékén* (1972); Szőcsné Gazda Enikő: *Textilkultúra a 19. századi Háromszéken* (2016).
- 10 Szintén néhány példa: Sebestyén Kálmán: *Gyarmathy Zsigáné Hóry Etelka élete és munkássága* (1998); Granasztói Péter: *Rimóc, Tárd, Kiskunhalas és Sárpilis néprajzi képei*. Petrich Katalin rajztanár, képzőművész hagyatéka a Néprajzi Múzeumban (2016).
- 11 A nők például átvehették a stafétát az ottontól távol lévő férfiktól a gazdaságban (Paládi-Kovács 1996: 142), magukra ölthetik a kenyérkereső, ottontól távol lévő, ingázó szerepét (Lajos 2010).
- 12 A múzeum társadalmiságát azt értjük, hogy elkerülhetetlenül közvetíti a társadalmi hatalmi viszonyokat, azaz tükrözi valamilyen domináns csoport szempontját, a meglévő domináns struktúrákat. A múzeumok társadalmi felelősségvállalásának problematizálása a 20. század végétől egyrészt arra próbál reflektálni, hogy a múzeumnak mindig is voltak társadalmi céljai, még ha az intézményt neutrálisnak próbálták is feltüntetni. Másrészt arra próbál válaszokat keresni, hogy a tudománypolitikai hagyományokkal terhelt intézmény mennyire képes bevonni az addig elnyomott társadalmi csoportokat (Coffee 2023: 1–5).
- 13 A *muted group theory* későbbi megközelítéseivel összhangban akár más, marginalizált társadalmi csoportokra is gondolhatunk.

Felhasznált irodalom

Ardener, Shirley

1975 Introduction. In Ardener, Shirley (ed.): *Perceiving Women*. London: Malaby Press, VII–XXIII.

Ardener, Edwin

1975a Belief and the Problem of Woman. In Ardener, Shirley (ed.): *Perceiving Women*. London: Malaby Press, 1–17.

1975b The 'Problem' Revisited. In Ardener, Shirley (ed.) *Perceiving Women*. London: Malaby Press, 19–27.

2017 *The Voice of Prophecy: And Other Essays*. Oxford: Blackwell. <https://doi.org/10.2307/j.ctvw04fpb>

Bálint Sándor

1991 [1942] *Egy magyar szentember. Orosz István önéletrajza*. Szolnok: Verseyhy Ferenc Megyei Könyvtár.

Bakó Boglárka – Tóth Eszter Zsófia (szerk.)

2008 *Határtalan nők. Kizártak és befogadottak a női társadalomban.* Budapest: Nyitott Könyvműhely.

Bathó Edit – Tóth Péter

2011 *A vászoncseleddől a vállalkozó nőig. A nő a Jászkunság társadalmában.* Jászberény, Jász Múzeumért Alapítvány.

Banner, Louis W.

1994 Three Stages of Development. In Glaser, Jane R. – Zenetou, Artemis A. (eds.): *Gender Perspectives. Essays on Women in Museums.* 39–46. Washington–London: Smithsonian Institution Press.

Beauvoir, Simone de

1969 *A második nem.* Budapest: Gondolat.

Benda Gyula

2006 A polgárosodás fogalmának történeti értelmezhetősége. In Benda Gyula: *Társadalomtörténeti tanulmányok.* 341–349. Budapest: Osiris.

Benedict, Ruth

1959 [1934] *Patterns of Culture.* The Riverside Press, Cambridge.

<https://doi.org/10.4324/9780429054419>

Brown, Claudine

1994 Foreword. In Glaser, Jane R. – Zenetou, Artemis A. (ed.): *Gender Perspectives. Essays on women in museums.* XIII–XXI. Washington – London: Smithsonian Institution Press.

Boyd, Cynthia

2009 Material Culture. In: Locke, Liz – Vaughan, Theresa A. – Greenhill, Pauline (eds.): *Encyclopedia of Women's Folklore and Folklife.* Volume 1–2. 394–400. Westport–Connecticut–London: Greenwood Publishing Group.

Coffee, Kevin

2023 *Museums and Social Responsibility.* London–New York: Routledge.

<https://doi.org/10.4324/9781003222811>

Cuesta Davignon, Liliane Inés

2020 Gender Perspectives and Museums. Gender as a Tool in the Interpretation of Collections. *Museum International* 1. 2020. 2. 80–91. <https://doi.org/10.1080/13500775.2020.1743059>

Dala József

1976 A matyó lakodalom. In Sárközi Zoltán – Sándor István (szerk.): *Mezőkövesd város monográfiája.* 685–697. Mezőkövesd: Városi Tanács.

Deepwell, Katy

2006 Feminist Curatorial Strategies and Practices since the 1970s. In Marstine, Janet (ed.): *New Museum Theory and Practice. An Introduction.* Oxford: Blackwell Publishing.

<https://doi.org/10.1002/9780470776230>

Fél Edit

- 2001 A nagycsalád és jogszokásai a Komárom megyei Martoson. In Hofer Tamás (szerk.): *Régi falusi társadalmak. Fél Edit néprajzi tanulmányai.* 27–88. Pozsony: Kalligram.

Fél Edit – Hofer Tamás

- 2010 „Mi, korrekt parasztok...” *Hagyományos élet Átányon.* Budapest: Korall.

Frazon Zsófia

- 2018 Szubjektív múzeum. In: ...*Nyitott múzeum... Együttműködés, részvétel, társadalmi múzeum.* 150–161. Budapest: Néprajzi Múzeum.

Frauhammer Krisztina – Pajor Katalin

- 2019 *Emlékek, szövegek, történetek: Női folklór szövegek.* Budapest: Magyar Néprajzi Társaság.

Gyáni Gábor

- 2008 Előszó. In Bakó Boglárka – Tóth Eszter Zsófia (szerk.): *Határtalan nők. Kizártak és befogadottak a női társadalomban.* 7–10. Budapest: Nyitott Könyvműhely.
- 2011 A nők, avagy a nemek története: fogalmak és helyzetkép. In Tóth Péter – Bathó Edit (szerk.): *A vászoncelédőtől a vállalkozó nőig. A nő a Jászkunság társadalmában.* 8–15. Jászberény: Jász Múzeumért Alapítvány.

Greenhill, Pauline – Tye, Diane – Cantú, Norma E.

- 2009 Women's Folklore. In Locke, Liz – Vaughan, Theresa A. – Greenhill, Pauline (eds.): *Encyclopedia of Women's Folklore and Folklife. Volume 1–2.* xxiii–xxxv. Westport–Connecticut–London: Greenwood Publishing Group.

Hofer Tamás

- 2009 Amerikai antropológusok és hazai néprajzkutatók közép-európai falukban. In *Antropológia és/vagy néprajz.* 119–132. Budapest, L'Harmattan.

K. Csilléry Klára

- 1969 A Bútor- és Világítóeszköz gyűjtemény gyarapodása. *Néprajzi Értesítő* 51. 1969. 67–78.
- 1970 A Bútor- és Világítóeszköz Gyűjtemény gyarapodása. *Néprajzi Értesítő* 52. 1970. 107–117.
- 2007 [1982] Az ácsolt ládák ornamentikája. In: Kiss Margit (szerk.): *Az ácsolt láda. Összegyűjtött tanulmányok.* 117–127. Budapest: Néprajzi Múzeum.

Kramarae, Cheris

- 2009 Muted group theory. In Littlejohn, Stephen W. – Foss, Karen A. (eds.): *Encyclopedia of Communication Theory.* 667–668. Thousand Oaks, CA: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781412959384.n251>

Kroløkke, Charlotte – Sørensen, Anne Scott

- 2006 *Gender Communication Theories & Analyses. From Silence to Performance.* Thousand Oaks – London – New Delhi: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781452233086>

Kristmundsdóttir, Sigríður Dúna

- 1999 „Father Did Not Answer That Question”: Power, Gender and Globalisation in Europe. In Cheater, Angela (ed.): *The Anthropology of Power. Empowerment and Disempowerment in Changing Structures.* 42–56. London – New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203427057-10>

Küllös Imola

- 1999 Előszó. In Küllös Imola (szerk.): *Hagyományos női szerepek. Nők a populáris kultúrában és a folklórban*. 13–17. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság.

Lajos Veronika

- 2010 Ethnographic Stereotypes and Reality as Experienced: The Empirical Present of the Moldavian Csángós' Everyday Life. In Bata, Tímea – Szarvas, Zsuzsa (eds.): *Past and Present Stereotypes. Ethnological, Anthropological Perspectives*. 127–135. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság – Néprajzi Múzeum.
- 2019 Egy moldvai csángó terep női szemmel. A feminista kritika és a szociokulturális antropológia találkozásai. In Frauhammer Krisztina – Pajor Katalin (szerk.): *Emlékek, szövegek, történetek. Női folklór szövegek*. 351–369. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság.
- 2020 Nők és szociokulturális idegenség. A feminizmus tudománytörténeti vázlata a szociokulturális antropológiában. *Szellem és Tudomány* 2020. 1. 63–87.

Levin, Amy K.

- 2010 Introduction. In Levin, Amy K. (ed.): *Gender, Sexuality and Museums*. 1–11. London – New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203847770>

Lewin, Ellen (ed.)

- 2006a *Feminist Anthropology. A Reader*. Malden–Oxford–Victoria: Blackwell.
- 2006b *Introduction*. In Lewin, Ellen (ed.): *Feminist Anthropology. A Reader*. 1–38. Malden–Oxford–Victoria: Blackwell.

Mead, Margaret

- 1954 [1930] *Growing up in New Guinea*. Edinburgh: Pelican Books.
- 1970 *Culture and Commitment. A Study of the Generation Gap*. New York: Natural History Press.

Morvay Judit

- 1981 [1956] *Asszonyok a nagycsaládban. A mátraalji palóc asszonyok élete a múlt század második felében*. Budapest: Akadémiai.

Nagy Ilona

- 1986 Talent and Self-Confidence: Autobiographies of Hungarian Peasant Women. In Järvinen, Irma-Riita (ed.): *Contemporary Folklore and Culture Change*. 115–123. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Nagy Olga

- 1988 *Asszonyok könyve. Népi elbeszélések*. Budapest: Magvető.

Nash, Jennifer C.

- 2008 Re-thinking intersectionality. *Feminist Review* 89. 2008. 1. 1–15.

Nenola-Kallio, Aili

- 1986 Folklore and gender: an attempt at a revision. In Irma-Riita Järvinen (ed.): *Contemporary Folklore and Culture Change*. 104–114. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Needham, Rodney

- 1979 *Symbolic Classification*. Santa Monica: Goodyear.

Olsson, Pia

- 2009 The domesticated woman as ideal – women’s place in rural Finland. In Olsson, Pia – Ruotsala, Helena (eds.): *Gendered Rural Spaces*. 33–50. Helsinki: Finnish Literature Society.

Paládi-Kovács Attila

- 1996 Continuity and discontinuity in Hungarian villages today. In Paládi-Kovács, Attila (ed.): *Ethnic Traditions, Classes and Communities in Hungary*. 141–152. Budapest: Institute of Ethnology Hungarian Academy of Sciences.

Pető Andrea

- 2003 Társadalmi nemek és a nők története In Ö. Kovács József – Bódy Zsombor (szerk.): *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. 514–531. Budapest: Osiris.

Porter, Gaby

- 1996 Seeing Through Solidity: Feminist Perspectives on Museums. In Macdonald, Sharon – Fyfe, Gordon (eds.): *Theorizing Museums. Representing identity and diversity in a changing world*. 105–126. Oxford: Blackwell Publishers.

Sanday, Peggy Reeves

- 1990 Introduction. In Sanday, Peggy Reeves – Goodenough, Ruth Gallagher (eds.): *Beyond the Second Sex*. 1–19. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Scott, Joan Wallach

- 2001 [1995] A társadalmi nem (gender). A történeti elemzés hasznos kategóriája. In Scott, Joan Wallach (szerk.): *Van-e a nőknek történelmük?* 121–160. Budapest: Balassi.

Senehi, Jessica

- 2009 Folklore of Subversion. In Locke, Liz – Vaughan, Theresa A. – Greenhill, Pauline (eds.): *Encyclopedia of Women’s folklore and folklife. Volume 1–2*. XLVII–LIX. Westport–Connecticut–London: Greenwood Publishing Group.

Shweder, Richard A.

- 2003 *Why do men barbecue? Recipes for Cultural Psychology*. Harvard: Harvard University Press.

Szabó László

- 1970 *A társadalom néprajz alapvető kérdéseiről*. A Damjanich János Múzeum közleményei 25. Szolnok: Damjanich János Múzeum.

Tucker, Marcia Tucker

- 1994 From Theory to Practice. Correcting Inequalities. In Glaser, Jane R. – Zenetou, Artemis A. (eds.): *Gender Perspectives. Essays on women in museums*. 51–54. Washington–London: Smithsonian Institution Press.

Wessely Anna

- 2012 Nők, szőnyegek, háziipar. In Fülöp Hajnalka – Lackner Mónika et al. (szerk.): *Nők, szőnyegek, háziipar*. 8–10. Budapest: Néprajzi Múzeum.

A chestful of herstory

Theoretical and methodological challenges in reinterpretation of ethnographic collections

BAKOS, ÁRON

curator, Museum of Ethnography (Budapest)

TIHANYI, ANNA

curator, Museum of Ethnography (Budapest)

Abstract | The aim of this study is to investigate issues related to women's social status in ethnographic museology that have remained largely unaddressed. We do so by examining an artefact from the Museum of Ethnography's collection — a wooden chest — alongside the informant's interpretation of it. In this study, which primarily aims to raise questions, we employ muted group theory that is used to interpret women's marginalized social status from a communicative perspective. Drawing on this theory and its critiques, we examine how the debate between monophony and polyphony, as well as the complexities of "feminine" topics and interpretations, have shaped the questions posed by cultural anthropology, history, and ethnography. We apply these interpretive and historical perspectives to the museum's collections, synthesizing the literature of these disciplines with the questions raised by the ethnographic collection itself.

Keywords | muted group theory, women's history, ethnographic museology, feminist anthropology